

PUBERS EN PROFESSIONALS AUTONOMIE IN DE DRIEHOEK CLIËNT, OUDERS EN BEGELEIDER

Chiel Egberts¹²

Het bevorderen van autonomie van cliënten wordt tegenwoordig als een belangrijke opdracht van professionele organisaties beschouwd. Dat geldt voor de gehele VG-sector en in het bijzonder voor cliënten met een lichte verstandelijke beperking. Geregeld ontstaan spanningen tussen begeleiders en ouders over de keuzes die cliënten maken. In dit artikel wordt begeleiders geadviseerd om autonomie van de cliënt niet als uitgangspunt maar als doelstelling te kiezen en vooral te werken aan een goede relatie met de ouders van de cliënt. Met een uitvoerige casus wordt duidelijk gemaakt waarom dit zo belangrijk is.

Driehoeksdynamiek

Zodra professionals betrokken raken bij een cliënt is er per definitie altijd sprake van een driehoeksverhouding. Cliënten zijn nu eenmaal niet los verkrijgbaar. Altijd komen vaders, moeders, kinderen, broers, zussen en andere familieleden mee. Dat geldt voor patiënten van een verpleeghuis, voor leerlingen op school, voor pupillen van een voetbalclub, en dat geldt zeker ook voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking in een woonvoorziening. En dat houdt niet op als die jongeren 18 worden en voor de wet volwassen zijn.

In de bijna drie decennia die ik inmiddels in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking werk, is me opgevallen hoe lastig het voor professionals is om constructief met ouders samen te werken. Tot het begin van de jaren '80 van de vorige eeuw zijn ouders nauwelijks in beeld. De zorg is het domein van de professionals. Erna is ouderparticipatie steeds meer gemeengoed geworden. Dit betreft echter voornamelijk (geformaliseerde) inspraak en leidt niet per definitie tot een (h)echte samenwerking.

Vanaf de jaren '90 "ontdekken" managers, politici en professionals de cliënt en benadrukken het belang van burgerschap, kwaliteit van bestaan, eigen keuze, inclusie, etc. Ook nu blijven ouders grotendeels buiten beeld. Soms worden (bezorgde) ouders zelfs bewust buitengesloten door professionals die zelf met moeite hebben afgeleerd om cliënten te betuttelen en om te ondersteunen in plaats van te zorgen.

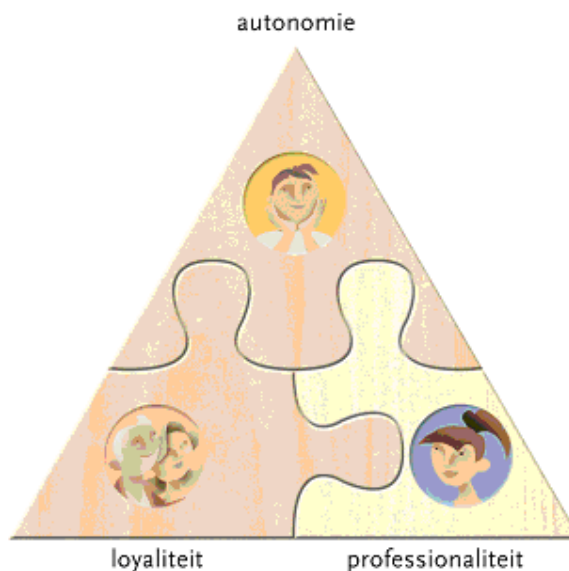
Pas met de invoering van het persoonsgebonden budget (pgb) hebben ouders een instrument in handen waarmee ze professionals kunnen dwingen om hen serieus te nemen. Met name ouderinitiatieven laten zien dat professionele organisaties eindelijk luisteren naar de wensen van ouders. Maar ook nu blijkt constructief samenwerken niet eenvoudig. Zoals vroeger ouders nauwelijks invloed hadden op de gang van zaken in de "zwakzinnigenninrichting", hebben in sommige ouderinitiatieven begeleiders te weinig speelruimte om hun professionaliteit in te zetten.

Tegelijkertijd serieus nemen van cliënten, ouders en professionals vraagt een hoge mate van (taak)volwassenheid van alle betrokkenen. Autonome cliënten die wonen in een huis dat door de ouders tot stand gekomen is, ouders die middels een pgb de zorg betalen (en al of niet ook andere professionals daar gedeeltelijk voor inhuren), en begeleiders die voldoende professionele speelruimte

¹² Chiel Egberts werkt als gedragsdeskundige bij de Stichting Philadelphia Zorg. Postadres: Aamsestraat 90c - 6662 NK - Elst; E-mail: c.egberts@philadelphia.nl.

nodig hebben om hun professie naar behoren uit te kunnen voeren – dat is in het kort de ingewikkelde opgave voor de VG-zorg anno 2009. Sinds 1997 geef ik trainingen aan begeleiders en ouders (en soms ook aan cliënten) over samenwerken in de driehoek. In 2007 heeft dat geleid tot de publicatie van het boek *Ouders op hún plek. Samenwerken in de driehoek cliënt, ouders en begeleider* (Egberts, 2007). Ook in de lay-out van het boek is een drieslag zichtbaar. Naast het lopende verhaal gebruik ik cursieve tekst voor casuïstiek en grijze tekstblokken als ik literatuur bespreek. In het korte bestek van dit artikel gebruik ik slechts één casus en helemaal geen literatuur.

Ik teken de driehoeksrelatie als een gelijkzijdige driehoek met drie puzzelstukjes (zie figuur 1).

Figuur 1. Drie kernwoorden in de driehoek

Het bovenste stukje van de driehoek stelt de cliënt voor. *Autonomie* is hier het kernwoord. Daarmee geef ik aan dat zowel ouders als professionals cliënten een zo groot mogelijke speelruimte gunnen om eigen keuzes te maken. Vandaar dat de topositie aan de cliënt is toebedeeld. Het is immers zijn/haar leven waarin ouders en later ook begeleiders een belangrijke rol spelen.

Behalve een top heeft elke driehoek ook een basis die de top draagt. Wanneer de basis solide is, blijft de driehoek in model, ook als die “topzwaar” is. De figuur laat zien dat de basis uit twee stukjes bestaat. Links is het stukje van de ouders met *loyaliteit* als kernwoord. Ik ontleen dit begrip aan Nagy, de Hongaarse/ Amerikaanse psychiater die bekend is geworden als grondlegger van de contextuele benadering. Cliënt en ouders zijn levenslang met elkaar verbonden. Hun relatie laat het woord “ex” niet toe. De loyaliteit tussen ouders en kind is een unieke, existentiële loyaliteit. Die bloedband gaat een leven lang mee, zelfs over de grenzen van de dood. Wanneer professionals zich inzetten voor een cliënt verbinden zij zich daarmee ook met de ouders (en eventuele andere familieleden) van de cliënt.

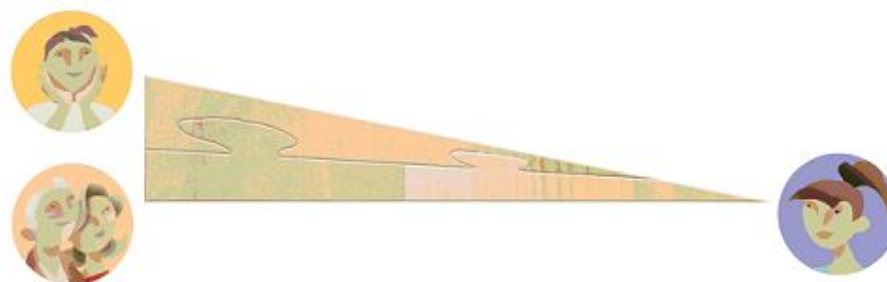
Het rechter stukje is duidelijk nieuwer dan de beide andere stukjes. Het is van de begeleider, met *professionaliteit* als kernwoord. Het wordt als laatste aan de puzzel toegevoegd en wordt in de loop der jaren voortdurend door nieuwe stukjes vervangen. Professionals zijn in die zin passanten, voorbijgangers. Ouders vertrouwen hun *zorgenkind* aan deze passanten toe. Tussen cliënten en hun begeleiders groeit ook een band van loyaliteit, maar die is anders van aard. Die loyaliteit is het gevolg van een keuze, en kan ook weer beëindigd worden op grond van een keuze. Daarom spreken we wel van ex-begeleiders en ex-clieënten, maar niet van ex-ouders, ex-kinderen of ex-broers.

Clieënten zijn niet los verkrijgbaar; professionals krijgen er gratis ouders, broers en zussen en tal van andere familieleden bij. Omdat cliënten in de regel uiterst loyaal naar hun ouders zijn, loont het om te investeren in een goede samenwerking met hun ouders. Omgekeerd zal onenigheid tussen professionals en ouders vroeg of laat leiden tot spanningen bij de cliënt. Nu is een bepaalde mate van spanning eigen aan elke driehoeksverhouding. Met de meeste driehoeken komt het ondanks die spanning wel goed. Soms hebben driehoeken daar hulp bij nodig. Die hulp kan, net als alle hulp, maar beter preventief dan curatief gegeven worden.

De belangrijkste oorzaak van veel onnodige spanning in de driehoek is dat begeleiders te weinig oog voor (het gezichtspunt van de) ouders hebben. Veel professionals hebben een *kokervisie*. Ze zijn er voor de cliënt en hebben onvoldoende oog voor diens ouders. Of zien die ouders wel maar menen dat ze er voor de cliënt en niet voor diens ouders zijn. Zoals een begeleider het eens uitdrukte: “Nu wij zo hard veranderen, piepen ouders. Wij staan per definitie achter de cliënt. Wij hebben er natuurlijk geen belang bij om een wig te drijven tussen bewoners en familie, maar als puntje bij paaltje komt, ben je er voor de cliënt.” Alsof ouders niet per definitie achter hun kind staan! Alsof begeleiders of organisaties nooit uit eigenbelang handelen! Door principieel de kant van hun cliënt te kiezen, doen begeleiders precies wat ze zeggen niet te willen doen: een wig drijven tussen cliënten en hun ouders. Een kokervisie: alleen de top van de driehoek is in beeld. Dat betekent dat niet alleen de ouders buiten beeld blijven, maar ook de professional zelf. Professionaliteit beperkt zich dan tot het verduidelijken en mogelijk maken van wat de cliënt wenst. Nog deze week hoorde ik een begeleider zeggen: “Het ondersteuningsplan wordt door mijn cliënt gemaakt en door mij opgeschreven; dát is de visie van onze voorziening”. Daarmee onderschat deze begeleider zijn eigen inbreng en doet de cliënt tekort. Professionals zijn ook een “tegenover”. Soms hebben ze het lef om iets anders te vinden dan cliënten of ouders. Aan tandenloze professionals heeft niemand iets.

Twee strategieën

Natuurlijk ziet de driehoek er in de praktijk vaak anders uit dan de driehoek die in figuur 1 getekend is. Zo is bij de start van een nieuwe professionele driehoek de situatie vaak in figuur 2 getekend is. De stukjes van de cliënt en diens ouders zitten dicht op elkaar. Soms lijkt het zelfs of er maar een stukje is, zo verweven zijn ouders en kind. Al die jaren hebben ze lief en vooral leed gedeeld. Zeker in het geval van een complexe handicap zijn ouders ware specialisten geworden in het herkennen van signalen en oplossen van problemen. Soms zijn ouders en kind in psychologisch opzicht een Siamese tweeling geworden en kunnen beiden niet los van elkaar overleven. Dan is een nieuwe begeleider iemand op afstand, iemand die zijn/haar plek binnen deze driehoek zal moeten verwerven. Twintig, dertig, en soms nog veel meer jaren hebben ouder(s) en kind samen geleefd. En nu woont dat kind bij anderen, bij vreemden. Weliswaar bij professionals die verstand hebben van handicaps, maar algemene kennis over autisme zegt zo weinig over Daan die de diagnose autisme heeft.

Figuur 2. De situatie aan het begin van een driehoek

Hoe verandert de driehoek uit figuur 2 naar de driehoek zoals deze in figuur 1 is getekend? Ofwel, hoe lukt het de begeleider om dichterbij te komen en hoe lukt het de cliënt om meer een eigen leven te leiden, volwassen te worden, minder afhankelijk van de sturing door (bezorgde/zorgende) ouders?

Figuur 3 maakt duidelijk dat begeleiders twee strategieën kunnen kiezen:

Figuur 3. Twee strategieën in de driehoek

De meest gebruikte strategie is dat de begeleider doet wat de begeleidster in deze figuur laat zien. Ze schuift op richting cliënt (ik noem dat de “snelle bovenroute”) en doet al haar mogelijke best om de top van deze prille driehoek lossen van de basis te krijgen. “Word zelfstandig! Laat je niet zo op de kop zitten? Het is jouw leven! Je ouders mogen zich niet meer zo bemoeien met jou!” En dus

bevechten deze begeleiders meer vrijheden voor hun cliënt bij de ouders. En nemen ze risico's omdat een mens nu eenmaal niet zonder risico's volwassen kan worden.

Veel LVG-cliënten stimuleren die "snelle bovenroute". Ze willen hun eigen leven leiden en zijn blij dat ze niet meer thuis wonen waar ouders zeuren over geld, over nachtrust, over werk, over seks. Soms heeft dat geleid tot een breuk en wil een cliënt helemaal geen contact meer met zijn ouders. Dan is de strategie van de "snelle bovenroute" wel erg verleidelijk voor begeleiders. En dat wordt nog eens versterkt als zij het met de cliënt eens zijn dat zijn ouders niet deugen, of in elk geval overdrijven of hun kind te weinig loslaten.

Ik vind het een riskante strategie. Als ouder vertrouw je jouw *zorgenkind* niet aan de eerste de beste toe. Vertrouwen heeft tijd nodig en vooral ook positieve ervaringen. Maar als in het allereerste contact een jonge begeleider meteen wil regelen dat je kind zelf zijn geld moet kunnen pinnen zonder de moeite te nemen om te informeren waarom jij dat nu juist niet wilt, dan groeit er wantrouwen en zal het lang duren eer de driehoek gaat lijken op die uit figuur 1. Of erger: de driehoek komt aan een vroegtijdig einde omdat de ouders hun kind naar huis halen.

Ik adviseer daarom een andere strategie (die noem ik de "langzame benedenroute"). Kies ervoor om eerst iets met de ouders te doen:

- Werk aan een solide basis in deze driehoek waarin jij de nieuwkomer bent en ook weer de eerste zult zijn die zal vertrekken.
- Neem ruim de tijd om deze ouders te leren kennen, laat ze je hun verhalen vertellen.
- En slik je drang om deze cliënt zo snel mogelijk zelfstandig en zelfbewust te maken voorlopig nog even in.

Natuurlijk wil ik niet dat cliënten onnodig lang onzelfstandig en afhankelijk blijven. Niet voor niets teken ik de cliënt in de top van de driehoek. Maar de top kan zich pas ontplooien als de basis van de driehoek solide is. Dat lukt nooit zolang bevlogen passanten ouders passeren. Dat lukt vaak als begeleiders het geduld en de bescheidenheid opbrengen om te willen samenwerken met ouders. Trek aan de top en de driehoek ploft zomaar in elkaar. Werk aan de basis en de top kan zich (wellicht) ontplooien.

Waar ik voor pleit, is dat professionals specialisten in de *trialoog* worden. Dat betekent een forse omslag. Vrijwel alle professionals zijn anders opgeleid. Het is al heel wat als hen geleerd is om specialist in de *dialoog* te worden. Het voeren van een driespraak vereist zowel een ander denkraam alsook andere vaardigheden. Ik noemde al dat spanning normaal is binnen een driehoeksverhouding. Tot op heden wordt begeleiders nauwelijks geleerd hoe zij die spanning kunnen transformeren in ontspanning. Ik verwijs graag naar mijn boek (hoofdstuk 6). In hoofdstuk 7 beschrijf ik een vijftal motto's die samen een programma vormen om tot een solide driehoek te komen. Ik beperk me hier tot een compacte beschrijving.

Volgens mij is er een nadrukkelijke volgorde om de puzzel te leggen. Het begint bij de begeleider. Van professionals mogen de eerste stappen op weg naar een gezonde driehoeksverhouding verwacht worden. Wat zijn die stappen? Mijn eerste motto is: *doe wat je belooft, liefst iets meer, liefst iets eerder*. Daarmee worden begeleiders voor ouders een betrouwbare partner in de driehoek. Door ouders telkens met een *bonus* te verrassen, legt een begeleider de noodzakelijke vertrouwensbasis voor de driehoek. Mijn tweede motto voor begeleiders is: *zorg goed voor de cliënt en nog iets beter voor de ouders van die cliënt*. Daarmee valt het linker puzzelstukje (de ouders) op zijn plek en kan vervolgens het tweede stukje (de begeleider) gelegd worden.

Daar spelen de ouders een belangrijke rol in. Wanneer ook ouders twee (vervolg)stappen zetten, valt ook het rechterstukje op zijn plaats. Wat zijn die stappen? Door *positief over de begeleider te denken en te spreken* en door *zelf in hun hoek te blijven* (en het begeleiden dus aan begeleiders over te laten) maken ouders het begeleiders mogelijk om hun plek in de driehoek te vinden. Deze stappen mogen pas van ouders gevraagd worden als begeleiders de beide eerste stappen royaal gezet hebben. Wanneer begeleiders ernstig in gebreke blijven, kan van ouders niet verwacht worden dat ze afwachtend in hun eigen hoek blijven en toezien hoe hun kind onvoldoende hulp krijgt. Omgekeerd belasten overmatig kritische ouders begeleiders. Vaak gaan die dan fouten maken die ze bij cliënten van andere ouders nooit maken. Voor een gezonde basis in de driehoek is de inzet van beide puzzelstukjes noodzakelijk.

Als eenmaal de beide onderste stukjes passen, valt het bovenste stukje in de meeste gevallen vanzelf op zijn plek. Kan de cliënt zelf ook iets doen om de puzzel passend te maken? Ik heb het volgende motto geformuleerd: *puberen moet je zelf doen, en daar moet je jouw begeleider vooral buiten laten*. In het bestek van dit artikel is het onmogelijk om dieper in te gaan op deze stappen en het theoretische kader dat onder *samenwerken in de driehoek* ligt. Dit artikel spits ik toe op het laatstgenoemde motto aangezien dit met name binnen de LVG-sector van belang is.

Puberende cliënten

Autonomie is een kernbegrip in de VG-zorg (en zeker niet alleen daar). Werkelijk elke organisatie in Nederland benadrukt in haar *mission statement* dat zij de cliënt centraal stelt en stimuleert om zoveel mogelijk eigen keuzes te maken. Het sinds 2007 geldende Kwaliteitskader Gehandicaptenzorg omschrijft het als volgt: *Mensen met een beperking voeren regie over hun eigen leven en van daaruit ook regie over de zorg en ondersteuning die zij ontvangen*. Voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking geldt dit in versterkte mate. Anders dan ernstiger gehandicapte cliënten bereiken de meesten van hen de levensfase waarin het zich losmaken van ouders een belangrijk thema is. Het stimuleren van zelfstandigheid is een doel dat dan ook in veel begeleidingsplannen is opgenomen.

Begeleiders zijn zich echter vaak onvoldoende bewust van de spanning die het thema autonomie in de driehoek teweeg brengt. Dat komt omdat ze in de regel meer oog hebben voor cliënten dan voor ouders. En pubers kijken nu eenmaal anders tegen vrijheid en risico's aan dan hun ouders doen. Dat geldt in nog sterkere mate als ouders dat kind als *zorgenkind* zien. Ze vertrouwen dat kind toe aan begeleiders en verwachten dat zij hun kind, net als zijzelf doen, zullen behoeden voor gevaren. Als echter al na korte tijd die begeleiders een pleidooi doen voor meer financiële, laat staan meer seksuele experimenteerruimte, dreigt dat vertrouwen zo maar te verdampen.

Ondanks alle nobele bedoelingen maken professionals volgens mij bij voortduring twee belangrijke inschattingfouten. De *eerste* is het onvoldoende aandacht hebben voor hoe ouders tegen onze veranderde professionele visie aankijken. Er is in de afgelopen tien jaar heel veel tijd en energie gestoken in het omscholen van medewerkers zodat zij de omslag van betuttelende zorg naar ondersteunende begeleiding maken. Zelden heeft men de moeite genomen om ook ouders intensief te ondersteunen bij deze ingrijpende *paradigmashift*.

De *tweede* inschattingfout is dat professionals de puzzel met het verkeerde stukje beginnen te leggen. Volgens mij dient autonomie het sluitstuk en niet het uitgangspunt voor begeleiders te zijn. Wie als professional de puzzel begint met het bovenste stukje riskeert een voortijdig einde van de samenwerking. Al te vaak krijgen ouders daarvoor de zwarte piet toegespeeld terwijl het de professional is die in zijn ongeduld te snel wil.

Wie autonomie stimuleert buiten de ouders om (laat staan tegen de ouders in), stimuleert in feite geen autonomie, maar rebellie. LVG-ers zijn in de regel slechte rebellen. Meestal zijn ze niet opgewassen

tegen de argumenten van hun ouders. En als ze dat wel zijn, betalen ze hun autonomie vaak met (existentiële) eenzaamheid. Dan zegt een vader: *als je met de kerstdagen niet wil komen, hoef je nooit meer te komen!* Of nog heftiger: *als je het niet uitmaakt met die vent, ben je mijn dochter niet meer!* Ook in minder drastische gevallen is de prijs voor rebellie bijna altijd te hoog. Bovendien, begeleiders vertrekken na verloop van tijd uit de driehoek; en ook als ze er wel zijn, is hun beschikbaarheid beperkt. Dat geldt zeker voor de kerstdagen. Ik ken niet zoveel LVG-cliënten die alle contact met familie hebben verbroken en zich daar gelukkig onder voelen. In onmin met ouders leven, legt een emotionele hypotheek op die vroeg of laat afgelost moet worden. Voor wie geldt dat eigenlijk niet? Ik zie autonomie niet als uitgangspunt maar als doelstelling van het samenwerken in de driehoek. Dat vergt van professionals bescheidenheid, visie en bovenal geduld. De onderstaande casus maakt duidelijk hoe lastig dat in de praktijk vaak is.

Autonomie in de knel

Net voor de eeuwwisseling belt een mij onbekende mevrouw De Vries me op met de vraag of ik iets kan betekenen voor haar depressieve zoon. Volgens de psychiater heeft het vooral met de sterke band tussen haar en haar zoon te maken en daar zou ik deskundig in zijn. We spreken af dat we een week later ons eerste gesprek zullen hebben in het appartement dat zij en haar man onlangs voor hun zoon gekocht hebben. Voordat we ophangen, legt mevrouw De Vries me minutieus uit hoe ik moet rijden om bij het appartement te komen.

Als ik aanbel, opent meneer De Vries de deur. Ik geef hem en zijn vrouw een hand, waarna ik uiteindelijk kennis maak met Herman. Herman schudt mij aarzelend de hand en kijkt daarbij naar zijn voeten. Hij mompelt zijn naam zo onduidelijk dat ik het bijna niet versta. We gaan naar binnen en mevrouw De Vries komt met de koffië. Ze presenteert er heerlijke koekjes bij die ze onderweg heeft gekocht. Mevrouw De Vries vertelt vol trots hoe haar drie andere zonen carrière gemaakt hebben. Af en toe vult meneer De Vries een zin aan. Herman laat zich niet horen. Ik vraag wat ik voor dit drietal kan betekenen. In een paar alinea's legt mevrouw De Vries me glashelder uit wat volgens haar het probleem is, of beter, wie volgens haar het probleem is. Herman is iemand met een (veder)lichte verstandelijke beperking. Met eindeloos geduld is het haar gelukt om hem min of meer op eigen benen te krijgen. Ze heeft een appartement, begeleiding, een Wajong-uitkering en een baan bij de buurtsuper geregeld. Desondanks is haar zoon niet gelukkig. Hij heeft het er de laatste maanden steeds meer over dat hij uit het leven wil stappen. "Onzin natuurlijk. Er is geen enkele reden voor. Ik heb hem toch alles gegeven wat hij maar kan wensen? Zeker, ik heb hem teveel verwend, welke moeder zou dat niet doen?. Maar sinds hij het heeft over zichzelf wat aan doen, heb ik geen rust meer. Kunt ú wat voor Herman doen?"

Het valt me op dat meneer De Vries geen enkele rol in haar verhaal speelt, maar ik besluit om daar niets over te zeggen. Kennelijk is dit de rolverdeling in huize De Vries. Ik vraag de ouders of ze het goed vinden dat ik Herman zelf vraag om wat te vertellen. Mevrouw De Vries vindt dat maar niets. Van Herman zal ik weinig wijzer worden en ik moet vooral niet geloven wat hij vertelt. Als ik aanhoud, krijg ik met tegenzin permissie.

Nooit zal ik vergeten hoe Herman zijn verhaal begon: "Ik ben iemand die niet geboren had moeten worden...." "Hoe komt hij daar toch bij, we houden juist heel veel van hem. Ziet u nu wel, die jongen praat onzin!", onderbreekt zijn moeder hem. "Mevrouw De Vries, dit is Hermans verhaal. Als Herman klaar is met zijn verhaal luister ik graag net zo aandachtig naar het uwe." Mevrouw De Vries zucht diep en houdt vanaf dat moment demonstratief haar mond. Haar man laat zich niet horen.

Nadat we het over zijn schoolperiode gehad hebben, vraag ik "en wie is Herman zélf nou eigenlijk?" Hij kijkt meteen naar zijn moeder. Die kijkt de andere kant op. "Ik kijk veel tv. Onderweg naar morgen en Goede tijden. We keken altijd samen. Dat vind ik leuk. Ik wil weer bij mijn vader en

moeder wonen. Maar dat willen ze niet. Zal ik stoppen met leven? Nu rij ik met een omweg naar huis omdat ik niet meer over de spoorwegovergang durf.” Als Herman uiteindelijk zijn verhaal verteld heeft, is de sfeer geladen.

Mevrouw De Vries is duidelijk niet blij met mijn aanpak. Toch maken we voor de volgende week een nieuwe afspraak. Dit keer bij de ouders thuis, zodat er alle ruimte is voor hun verhaal. Herman geeft aan er bij te willen zijn.

De volgende dag al belt mevrouw De Vries. “Wij hebben besloten niet met u in zee te gaan. Uw aanpak is niet juist. U luistert alleen maar naar onze zoon en gelooft alles wat hij zegt. Hij kan zijn verhaal niet goed vertellen, en wij mogen van u hem daar niet eens bij helpen.” “Heeft u Herman gevraagd wat hij ervan vindt?” “ We hebben hem gevraagd wat hij van het gesprek vond. Hij vond het prettig dat hij zijn verhaal kon vertellen.” “En nu bepaalt u toch dat er geen tweede gesprek komt?!” “Hij kan dat niet bepalen. En er gebeurde eigenlijk ook helemaal niets wat Herman kan helpen.” “Volgens mij gebeurde er juist heel veel. En ik denk dat het met Herman snel de goede kant op gaat als het u lukt om met uw zoon te praten zoals ik dat deed.” “Meneer Egberts, eigenlijk geloof ik dat niemand ons kan helpen.”

We leven inmiddels bijna tien jaar later. Maar ik herinner me alles als de dag van gisteren. Na het laatste telefoongesprek overheerste aanvankelijk de irritatie en ook de verwondering. Dat deze wanhopige moeder geen oog en oor heeft voor wat haar zoon te zeggen heeft terwijl de zeggingskracht van diens verhaal zo groot is. Geen wonder dat deze zoon ondanks zijn appartement, zijn Wajong en zijn geïntegreerde baan fantaseert over doodgaan!

Maar het zat (en zit) me niet lekker. Hoe had ik het anders aan kunnen pakken? Ben ik niet veel te voortvarend van start gegaan? Had ik er niet wijzer aan gedaan om eerst lange tijd naar de ouders te luisteren en te accepteren dat Herman zelf vooralsnog buiten spel zou staan? Of zou een geduldiger aanpak slechts uitstel van executie zijn? Had ik er wijzer aan gedaan om eerst de ouders alleen te spreken in hun eigen huis? Heb ik me teveel laten leiden door medelijden met Herman en dus door kritiek op zijn ouders?

Depressie zag ik als Hermans laatste poging om gehoord te worden. Maar dat wordt door zijn moeder als onzin afgedaan. Daar wilde ik in het allereerste gesprek meteen een einde aan maken. Door nadrukkelijk Herman de ruimte te geven om zijn verhaal te doen en daar intensief en zonder te oordelen naar te luisteren, hoopte ik model te staan voor een andere manier van communiceren. Als het aan Herman ligt waren er vast meer gesprekken gevolgd, *maar zijn moeder blokkeerde dat.*

Nu ik na al die jaren mijn aantekeningen herlees, is het niet zo moeilijk om de dynamiek in deze driehoek te herkennen. Had ik de ouders maar net zo serieus genomen als Herman. Had ik maar het geduld gehad om eerst langdurig, intensief en zonder te oordelen naar deze ouders te luisteren. Wellicht was er dan een vertrouwensbasis ontstaan en was er enige ruimte voor het verhaal van Herman ontstaan. Dan had er wellicht een begin van autonomie kunnen ontstaan. *Met mijn ongeduld blokkeerde ik dat.*

Ik maakte de klassieke fout de puzzel te willen beginnen met het bovenste stukje. Herman mocht van mij als eerste zijn verhaal vertellen. Daarmee verloor ik het vertrouwen van diens moeder al tijdens het eerste gesprek. Mijn doel was meer ruimte voor Herman. Geen verkeerd doel. Wel een doel dat te vroeg kwam, een doel dat vooraf gegaan had moeten worden door een ander doel: deze ouders voelen zich gehoord en vertrouwen me (een beetje). Vreemd eigenlijk. Ik aanvaardde zonder problemen de in mijn ogen wonderlijke rolverdeling tussen deze ouders en was zo wijs daar (zeker in het allereerste gesprek) niets over te zeggen. Maar ik verzette me tegen de manier waarop deze moeder naar haar

zoon keek en was zo onverstandig om meteen in het allereerste gesprek haar mijn visie op te dringen. Daarmee verspeelde ik mijn kans om op langere duur iets voor dit gezin te kunnen betekenen.

Zoals ik er nu op terugkijk, deed ik precies wat de begeleidster in figuur 3 doet: ik trok uit alle macht aan de top van de driehoek. Dat deed ik weliswaar met de beste bedoeling en in de overtuiging dat dit Herman ten goede zou komen. Maar met mijn professionele gewicht plette ik deze driehoek in het allereerste gesprek. Dat voelde frustrerend. En het is maar al te gemakkelijk om het gedrag van deze, in mijn ogen dominante moeder als oorzaak te zien. Met de wijsheid van nu zeg ik dat ik er beter aan had gedaan om in plaats van de snelle, maar riskante bovenroute en veel langzamere maar ook veiliger benedenroute te kiezen. Ik kan het ook zo zeggen: ik had er wijs aan gedaan om eerst al mijn energie te steken in het voeren van de dialoog met deze moeder (en haar zwiiggende echtgenoot). Dat zou de weg vrijgemaakt hebben om de dialoog met Herman te voeren. Pas dan, en niet eerder, zou er een begin gemaakt kunnen worden met het voeren van de dialoog. Dat vereist geduld. Dat had ik niet. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat deze moeder het evenmin had. Ik vrees dat voor ons huidige indicatiesysteem hetzelfde geldt. Dat is ontworpen voor snelle diagnoses en dito behandelingen; niet voor langdurige zaken als dialoog, laat staan dialoog.

Spelen met vuur

Een klassieke fout. Er zijn weinig professionals die deze fout niet maken. In mijn boek heb ik er een aantal verhalen over opgenomen, waarvan twee van mij zelf (en daar zat dit verhaal niet eens bij). Hoezeer ik ook mijn best doe om professionele fouten slechts één keer te maken, ten aanzien van deze fout is me dat dus niet gelukt. Soms belemmeren moeders of vaders de ontluikende autonomie van hun gehandicapte kind. Soms doen ze dat op een nare of pijnlijke manier. Sommige cliënten rammelen met veel bombarie aan de ketting. Hoe moeilijk kan het dan voor (jonge!) begeleiders zijn om de verleiding te weerstaan om medestrijders (of preciezer geformuleerd: mede-rebellen) te worden en zo met de cliënt tegenover diens ouders te komen staan.

Veel hulpverleners beginnen net als ik bij Herman en zijn ouders deed, bij het einddoel, autonomie van de cliënt. Vooral als ouders daar pijnlijk aan voorbij gaan, is er veel zelfbeheersing nodig. Autonomie staat zo hoog op onze agenda dat vrijwel elke hulpverlener het haast automatisch opneemt voor de cliënt als ouders die autonomie onvoldoende erkennen. Helaas leidt dat vaak tot een breuk, net zoals bij mij gebeurde. Dan is de cliënt ondanks alle goede bedoelingen nog verder van huis. Ik noem autonomie een gevaarlijk goedje, het ontploft zomaar in je hand. Veel organisaties omarmen het *vraaggericht werken* en bedoelen daarmee dat de vraag van de cliënt in principe leidend is. Ik heb daar geen moeite mee zolang dit vraaggericht werken vooraf wordt gegaan door vraaggericht werken ten opzichte van ouders. Wie dat overslaat, speelt met vuur. De zekerste weg naar autonomie van de cliënt is het langdurig serieus nemen van ouders. Behalve geduld vraagt dat ook (driehoeks)visie van professionals. Voor beide pleit ik. Samenwerken in de driehoek loont.

Literatuur

Egberts, C. (2007). *Ouders op hún plek. Samenwerken in de driehoek cliënt, ouders en begeleider*. Utrecht, Uitgeverij. ISBN 978-90-77834-35-0 (Binnenkort verschijnt de tweede druk. Via de auteur zijn nog exemplaren van de eerste druk leverbaar: c.egberts@philadelphia.nl).